

УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ
КОМУНАЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»

І.М. Литвин

Л.П. Козюра

**УПРОВАДЖЕННЯ ФАСИЛІТАТИВНИХ УМІНЬ У РОБОТІ З
ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ЯК УСПІШНИЙ
ФАКТОР ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ**

Науково-методичний посібник

**Черкаси
2016**

ББК 88.4

Л 64

Рекомендована до друку Вченою радою комунального навчального закладу КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради».

Протокол №2 від 25.05.2016.

АВТОРИ-УПОРЯДНИКИ:

Литвин І.М., кандидат педагогічних наук, методист лабораторії розвитку освіти та педагогічних інновацій комунального навчального закладу «Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»,

Козюра Л.П., практичний психолог Білозірської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Білозірської сільської ради Черкаського району Черкаської області

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Коновальчук В.І., кандидат психологічних наук, завідувач кафедри психології комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

Рибчинська С.С., практичний психолог Червонослобідської загальноосвітньої школи І-ІІІ ст. №1 Черкаської районної ради Черкаської області.

Л64

Литвин І.М., Козюра Л.П. Упровадження фасилітативних умінь у роботі з дітьми з особливими потребами як успішний фактор інклюзивного навчання: науково-методичний посібник / І.М. Литвин, Л.П. Козюра. – Черкаси: КНЗ «ЧОПОПП ЧОР», 2016. -142 с.

Зміст навчально-методичного посібника складають науково-теоретичні, методичні матеріали та конспекти занять індивідуальної корекційно-розвивальної роботи із дітьми з особливими освітніми потребами.

Особлива увага приділяється концептуальним засадам інклюзивної освіти; використання вчителем фасилітативних умінь у педагогічній діяльності; питанням надання корекційно-розвивальних послуг дітям із особливими освітніми потребами.

Матеріали посібника призначаються для вчителів, асистентів-вчителів, учителів-дефектологів, слухачів курсів підвищення кваліфікації закладів післядипломної педагогічної освіти, науково-педагогічних працівників, керівних кадрів загальної та спеціальної освіти.

© КНЗ «ЧОПОПП Черкаської обласної ради», 2016.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ФАСИЛІТАТИВНИХ УМІНЬ ПЕДАГОГІВ У СИСТЕМІ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ.....	7
1.1. Психолого-педагогічні чинники розвитку фасилітативних умінь у педагогічних працівників.....	7
1.2. Інклюзивна освіта - перший крок до гуманізації освітньої взаємодії.....	16
1.3. Психолого-педагогічний супровід дітей із особливостями розвитку в умовах інклюзивного навчання.....	25
РОЗДІЛ 2. КОРЕКЦІЙНО – РОЗВИВАЛЬНА ПРОГРАМА РОБОТИ З ДІТЬМИ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	35
2.1. Зміст корекційно-розвивальної програми.....	37
2.2. Конспекти занять.....	58
ВИСНОВОК.....	94
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	96
ДОДАТКИ.....	98

ПЕРЕДМОВА

«Знедолена природою дитина не повинна знати, що у неї слабкий розум, слабкі сили.

Виховання такої дитини має бути у сто разів ніжнішим, чуйнішим, дбайливішим»

В. Сухомлинський

У сучасному освітньому просторі є різні категорії учнів та вихованців, зокрема, ті, які мають проблеми, пов'язані зі здоров'ям та особливостями розвитку. Простежується тенденція до зростання кількості дітей, які потребують психолгічного супроводу, соціальної адаптації та корекційно-реабілітаційної допомоги.

Традиційно в Україні діти із особливостями розвитку здобувають освіту в спеціальних навчальних закладах або закладах комбінованого типу – спеціальних садках (групах), школах-інтернатах та реабілітаційних центрах. Однак, прогресивний досвід освітніх систем Канади, США та європейських країн по залученню дітей із особливими потребами до навчання в найближчих за місцем проживання загальноосвітніх навчальних закладах передбачає вивчення та інтеграцію у вітчизняну систему освіти інклюзивного навчання.

Інклюзивна освіта – це довгострокова стратегія, що бере старт сьогодні і представляє собою побудову такого освітнього середовища, яке дозволить кожній дитині, зокрема, дітей, що мають серйозні відхилення в психофізичному або емоційному, соціальному і інших аспектах розвитку, навчатися разом із усіма у загальноосвітньому закладі на рівні своїх можливостей.

Організація інклюзивного навчання вимагає пристосування до потреб дитини із особливими потребами не лише приміщення, відповідно облаштованого робочого місця для занять, а й програмно-методичного забезпечення.

Впродовж останнього десятиліття вітчизняні науковці, зокрема В. Бондар, А. Колупаєва, Т. Євтухова, В. Ляшенко, І. Іванова, О. Столяренко, А. Шевчук, О. Савченко та інші присвячують свої дослідження розробці проблеми залучення дітей з особливими потребами до навчання в

загальноосвітніх навчальних закладах, їх реабілітації та соціалізації до суспільних норм. Значний вплив на розвиток системи спеціальних навчальних закладів, удосконалення їх структури, розробку методик ранньої діагностики психічного розвитку дітей мали праці психологів Л. Виготського, О. Венгер, О. Запорожця, О. Киричука, Г. Костюка, Б. Корсунської, С. Максименка, Н. Морозової, В. Синьова, П. Таланчука, В. Тарасун, М. Ярмаченка. У їх працях обґрунтовано принципові положення щодо особливостей розвитку психічних процесів у дітей різного віку, ролі корекційного виховання у підготовці до шкільного навчання, механізмів формування їх соціально-комунікативної активності.

Обов'язковою умовою ефективності інклюзивної освіти є організація системної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації для широкого класу різних спеціалістів: педагогів, психологів, методистів, логопедів, дефектологів, вихователів дошкільних навчальних закладів, працівників органів управління освіти. Вона спрямована на оволодіння спеціальними знаннями, розвиток професійних умінь та педагогічних навичок, які забезпечують можливість якісного навчання дітей із обмеженими можливостями здоров'я і особливостями розвитку.

Професійна діяльність педагогів різноманітна за своїм змістом і метою. Це і виховання, навчання, психолого-педагогічний супровід, підтримка і допомога; упередження та вирішення конфліктів, організація та управління, впровадження інновацій у таких сферах діяльності, як виховання і освіта дітей та підлітків, участь у професійній підготовці молоді, підлітків та дорослих.

Багатоплановість педагогічної діяльності вимагає від учителя не тільки спеціальних знань, а й певного рівня професійних умінь, завдяки яким забезпечується процес адаптації, інтеграції особистості у суспільство, створюються умови для становлення, розвитку і реалізації особистісного потенціалу дитини, передбачається спроможність розв'язувати актуальні соціальні проблеми. У комплексі професійних умінь визначальне місце слід визнати за фасилітативними вміннями, які базуються на засадах гуманізму, полісуб'єктності та толерантності.

Фасилітація (від англ. tofacilitate - полегшувати, допомагати та створювати сприятливі умови). У понятійно-термінологічному словнику з соціальної роботи (за редакцією І.Козубовської, І.Мигович) фасилітація визначається як термін, що використовується у психології для позначення процесу і феномену полегшення, оптимізації діяльності однієї людини (або групи) за активної підтримки іншої людини [4;116]. Важливою якістю фасилітативних умінь є доброта, співпереживання, відкритість, прийняття іншого.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що термін «фасилітація» в теорію і практику ввів американський психотерапевт і педагог К. Роджерс. Феномен фасилітації обґрунтовано у спілкуванні (без його термінологічного визначення) у працях багатьох учених (А. Адлер, М. Бердяєв, Е. Берн, Л. Виготський, А. Маслоу, В. Соловйов, В. Франкл, Е. Фромм, К. Ясперс); визначено фасилітативну взаємодію (О. Димова) та фасилітативний вплив (Г. Балл, О. Кондрашихіна); Л. Кулікова та представники її наукової школи О. Врублевська, О. Димова обґрунтували сутність фасилітативного спілкування та його специфіку в професійній діяльності фахівців. Учені К. Роджерс і Д. Фрейберг у своїх працях пропонують організовувати навчання як фасилітацію, тобто на основі розвитку активності особистості, співпраці, підтримки, схвалення, турботи, допомоги. Означенні властивості винятково важливі для інклюзивної освіти, оскільки передбачають комплексний системний особистісно орієнтований і індивідуалізований стиль навчання і сприяють подоланню девіацій поведінки та дефіцитарності розвитку, соціалізації учнів.

РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЧИННИКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ФАСИЛІТАТИВНИХ УМІНЬ У ПЕДАГОГІЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

1.1. Психолого-педагогічні чинники впровадження фасилітативних умінь учителя в педагогічну діяльність.

Сучасне суспільство стає все більш людиноцентристським. Індивідуальний розвиток людини з одного боку, є основним показником прогресу, а з другого – головною передумовою подальшого розвитку суспільства. При цьому найбільш пріоритетними сферами на початку XXI ст. стають наука як сфера, що продукує нові знання, і освітній простір як сфера, що олюднює знання і, насамперед, забезпечує індивідуальний розвиток людини. І тільки країна, яка зможе забезпечити пріоритетність цих сфер, буде претендувати на гідне місце у світовому співтоваристві. Для України, яка прагне інтегруватися у світовий та європейський соціально-культурний простір, актуальною є необхідність оновлення та модернізації всіх складових ланок освіти.

Професійна діяльність педагога супроводжується низкою труднощів, пов'язаних із суперечностями:

між вимогами керівництва закладів, де працює фахівець, і реальними умовами професійної діяльності; між посиленням вимог досамостійної пізнавальної роботи і браком у нього знань та умінь з організації самореалізації і саморозвитку; між стереотипною побудовою освітнього процесу і наявністю сучасних підходів, які не освоєні навчально-виховним закладом. Ці труднощі, на нашу думку, зумовлені як динамікою вимог щодо особистості сучасного фахівця, так і недоліками, що існують у професійній підготовці педагога.

Професійне становлення педагога відбувається, насамперед, у професійної діяльності та включає його внутрішній, особистісно-індивідуальний розвиток, педагогічний світогляд, філософсько-педагогічну концепцію, установки стосовно характеру професійних знань, умінь, моделей

педагогічної поведінки. Тому педагог на основі впевненості у своєму особистісному потенціалі, має усвідомлювати визначеність соціально значущих результатів професійної діяльності професійною компетентністю.

За класифікацією Є. Климова [75], професія «педагог» належить до типу «людина-людина», оскільки об'єктом його праці є людина і ця робота потребує від спеціаліста високої віддачі – уміння встановлювати контакти, контролювати особисте самопочуття, передавати людям добрий настрій і впевненість. Крім того, педагог повинен володіти високим рівнем витривалості і мужності, вмінням стійко, врівноважено переносити негативні емоції, мати терпіння вислухати і поспівчувати. Тому ця професія є покликанням. Педагог повинен намагатися стати фасилітатором для іншої людини, що є умовою професійного успіху.

Термін «фасилітація» (з англійської *tofacilitate* - полегшувати, сприяти, створювати сприятливі умови) є відносно новим, він не належить до традиційних категорій педагогіки та психології. Для усвідомлення теоретичних засад розвитку умінь фасилітації потрібно звернутися до наукового доробку вітчизняних і зарубіжних учених, в якому досліджуване явище має свої витоки, насамперед, до гуманістичної парадигми існування людства, що належить до числа фундаментальних ідей світової педагогіки.

Категорію «фасилітація» в теорію і практику ввів американський психотерапевт і педагог К. Роджерс. Він вважав, що фасилітація є ключовим поняттям недирективної, людиноцентристської (*person-centered*) психотерапії. Основні постулати його теорії: «віра у початкову, конструктивну і творчу мудрість людини»; переконання в соціально-особистісній природі засобів, що актуалізують конструктивний особистий потенціал людини у процесі міжособистісного спілкування; поняття про три «необхідні умови» міжособистісного спілкування, фасилітвальний особистісний розвиток, який забезпечує конструктивні особистісні зміни («безумовне позитивне сприйняття іншої людини», «активне емпатійне слухання», «конгруентне самовираження у спілкуванні»); уявлення про закономірні стадії перебігу групового процесу, що

виникає в соціально-особистісних умовах, і про його такі ж закономірні терапевтичні результати [164; 165].

Результати досліджень дали змогу К. Роджерсу виявити істотні зміни особистості в результаті переживання «допомагаючих взаємин». Ці зміни пов'язані, насамперед, із прийняттям себе самого, відкритістю внутрішнього досвіду. Поділяючи думку К. Роджерса, вважаємо за доцільне наголосити, що педагог, спілкуючись із людьми, повинен уміти дивитися на навколишній світ і на себе, зокрема, очима інших [164; 165].

Важливою сутнісною характеристикою соціально-педагогічної діяльності педагога є його гуманістичні цінності. Вони передбачають усвідомлення ним цінності і неповторності життя кожної людини, її права на гідне людське життя; визнання необхідності створення оптимальних умов для її життєдіяльності і життєзабезпечення. Власне цінності соціально-педагогічної діяльності свідчать, на думку А. Капської, про її комплексний характер, гуманістичну природу і сутність [451, с.16]. Саме гуманістичний ідеал – самоцінність особистості – визначає зміст і призначення цієї діяльності, а її цінності тією чи іншою мірою відображають визнання гармонії суспільних і особистих інтересів, пріоритет загальнолюдських цінностей (істина, здоров'я, мир, милосердя, добро, допомога іншій людині тощо). У контексті цих положень автор стверджує, що основним завданням соціально-педагогічної роботи є налагодження балансу між відповідальністю суспільства перед особистістю та особистості перед суспільством [451, с.16].

Ідея гуманізації педагогіки має яскраве відображення у працях багатьох вітчизняних учених: Х. Алчевської, М. Драгоманова, О. Духновича, Т. Лубенця, А. Макаренка, М. Максимовича, М. Пирогова, С. Русової, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, К. Ушинського, І. Франка. У галузі гуманістичної педагогіки знаходиться досвід вітчизняних учителів-новаторів (Ш. Амонашвілі, В. Волков, Є. Ільїн, С. Лисенкова, В. Шаталов).

Традиціями філософського усвідомлення гуманного ставлення до людини, в основі якого — філософія серця, проникнута спадщина Г. Сковороди. Майже у всіх творах Сковороди тема любові і «філософія серця»

якщо не домінує, то, принаймні, наявна. Важливі міркування для розуміння філософії серця висвітлено в його діалозі «Розмова п'яти подорожніх про істинне щастя у житті». У цьому діалозі читаємо: «Коли помислити, з усіх людських затій, скільки їх там тисяч різних буває, є один кінець — радість серця». Варто зауважити, що ґрунтовним для розуміння сутності фасилітації є ідея про самоцінність особистості та про притаманну їй потребу в «безперервному удосконаленні» (Г. Батищев [14], М. Бердяєв [17], В. Біблер [19], В. Соловйов [184] та ін.). На думку філософів-гуманістів, особистість як така є вищою цінністю. Через те, що джерелом розвитку особистості знаходяться в середині самого індивіда, а не створені або винайдені суспільством, то воно може або сприяти особистісному зростанню, або гальмувати його.

Ми поділяємо точку зору ряду учених, що вважають, що професійно важливими властивостями педагога-фасилітатора є його гуманістичні якості [19; 37; 41; 75], які можна згрупувати таким чином:

1) якості, обумовлені гуманістичними цінностями соціально-педагогічної діяльності: гуманність, життєлюбність, оптимізм, толерантність, справедливість, совість, почуття обов'язку, відповідальність, чесність, милосердя;

2) якості, що характеризують потребу педагога в спілкуванні: комунікабельність, альтруїзм, чуйність, емпатійність;

3) якості, що характеризують ціннісне ставлення педагога до себе: самоцінність, адекватна самооцінка, упевненість в собі, самоповага, скромність, почуття власної гідності, вимогливість до себе, автономність.

Спираючись на погляди науковців О. Гомонюк [38], С. Сисоєвої [174], Є. Холостової [225], вважаємо за доцільне виокремити такі професійні якості педагога: інтелектуальні (сукупність знань, необхідних для надання професійної допомоги і послуг окремим індивідам, групам, організаціям або суспільству; здатність до самоаналізу, прагнення до самовдосконалення, саморозвитку і самоорганізації тощо); комунікативні (потреба в соціальному спілкуванні, що передбачає спільну творчу діяльність, бажання ділитися

думками, почуттями, безкорисна потреба приносити людям радість, толерантність до точки зору інших); ціннісні (гуманність, справедливість, респектабельність, безкорисливість і чесність); емоційно-вольові (сумлінність, наполегливість, рішучість, дисциплінованість, толерантність, відповідальність, цілеспрямованість, гідність, принциповість, емоційна стійкість, упевненість у собі тощо); організаційно-діяльнісні (організованість, ініціативність, успішність, самостійність у прийнятті рішень, оптимальність тощо); креативні: уміння знайти кожній людині справу за інтересами та здібностями, базуючись на знаннях її особистісного потенціалу, захоплювати людей спільною ідеєю, добирати актив з дітей, батьків, колег, стимулювати діяльність людей через мотиваційну сферу; координувати взаємодію різних закладів, соціальних служб, державних і суспільних організацій.

Визначення сутності фасилітативних умінь базується на аналізі наукових розробок проблеми в працях відомих сучасних педагогів гуманістичної школи, а саме:

– фасилітативні уміння полягають не у формуванні особистості дитини, а в допомозі їй стати самою собою (В. Зінченко, Є. Моргунов);

– взаємодія педагог – фасилітатор та дитина забезпечує внутрішні умови (установки, потреби, здібності) з метою розвитку та саморозвитку особистості дитини й дорослого (О. Гозман);

– «допомога» педагога спрямована не лише до розуму й пам'яті дитини, але й до її цілісності; він допомагає їй виробити власний спосіб буття в культурі, зокрема в навчанні (Є. Гусинський);

– у процесі фасилітативної діяльності здійснюється спільний особистісний розвиток як педагога, так і учня, а також їхній спільний особистісний розвиток (А. Орлов);

– фасилітативне спілкування – це взаємодія, яка вибудовується «від дитини», від її індивідуального досвіду, цінностей, мотивації, потреб, смаків, здібностей, моральних принципів; це прийняття дитини такою, якою вона є, і сходження разом із нею до загальнолюдських цінностей, до культури (Л. Куликова).

Фактор створення гуманістичної атмосфери припускає зміну стилю міжособистісного, зокрема педагогічного спілкування. У взаєминах вчитель – учень необхідно перебороти авторитарність, яка проявляється в безапеляційності, консерватизмі, закритості у спілкуванні, повчальності, установці «вчитель завжди правий». У свідомості вчителя-фасилітатора повинна утвердитися презумція права дитини на інакомислення, на індивідуальність. Неодмінною умовою такої атмосфери має стати усвідомлення вчителем цінності фасилітативної діяльності й прагнення розвивати в собі індивідуальний досвід фасилітації.

Фасилітативні уміння фахівця можуть змінюватися у процесі їх розвитку, тому вважаємо за необхідне визначити теоретичну основу, а саме: *акмеологічний підхід*, що являє собою сукупність принципів, прийомів і методів вирішення акмеологічних завдань та проблем і ґрунтується на постійному прагненні людини (фахівця) до саморозвитку та самовдосконалення з метою досягнення вершин власного розвитку (особистісного, професійного) на різних етапах життя. Серед принципів (принципи – основна ідея, вихідне положення) цього підходу визначено такі: основні загальнометодологічні: *комплексності* (інтеграція знань про прогресивний розвиток особистості, орієнтація на єдність вивчення і реального вдосконалення людини); *системності* (врахування системних характеристик явища в єдності різних етапів його особистісного і професійного розвитку); *суб'єкта* (людини як суб'єкта вдосконалення (як за допомогою методів самовдосконалення, так і акмеологічних технологій); *детермінізму* (прагнення особистості використати свої внутрішні ресурси, орієнтація особистості в соціумі на самостійність); *розвитку* (прогресивний характер розвитку, прогнозований, модельований вияв зв'язку та причин розвитку особистості в онтогенезі її діяльності); *цінностей гуманізму* (підтримання особистості через визнання її можливостей самостійно вирішувати життєві проблеми, сприяння її самореалізації), а також суто акмеологічні принципи: *життєдіяльності*, *оптимальності* (ефективність діяльності визначається задоволеністю суб'єкта на певному етапі розвитку) *операційної технологічності* (прикладний характер, зв'язок з технологіями) [4;

47]. Перспективність акмеологічного підходу визначається необхідністю орієнтації соціального педагога на постійний саморозвиток, відповідністю вимогам часу, спрямованістю на досягнення найвищих результатів діяльності. Саморозвиток педагога є результатом власної життєдіяльності особистості; активний, самостійний стан особистості – умовою для її саморозвитку. В акмеології саморозвиток передбачає шлях до вищого рівня особистісно-професійного розвитку, реалізацію свого потенціалу в процесі цього розвитку, що характеризується змінами в мотиваційній сфері, у розвитку умінь планувати та здійснювати на практиці такі дії, проявляти самостійність, оцінювати свої слабкі і сильні сторони, виявляти готовність до нових дій відповідно до загальнолюдських цінностей, у процесі професійної діяльності, професійних взаємовідносин [4; 47].

Ураховуючи вищезазначене, вважаємо, що акмеологічний підхід – це шлях професійного розвитку фасилітативних умінь педагога, що має забезпечити формування характерних (акмеологічних) якостей особистості, необхідних для успішного виконання професійної діяльності. У ролі фасилітатора, за умов дотримання акмеологічного підходу, виступає педагог по відношенню до дитини. Саме такий педагог, виконуючи посадові обов'язки, має полегшувати навчально-виховний процес дитини, а саме дитини з особливими освітніми потребами, допомагаючи та підтримуючи їх у складних ситуаціях, створювати атмосферу доброзичливості, творчості, необмеженої свободи дій і в той же час без втрати часу виконувати завдання, що стоять на порядку денному, підвищувати рівень складності завдань, сприяти їх вирішенню.

Основними характеристиками фасилітативних умінь є відвертість, тобто бажання виражати на словах і на справі свої почуття й ставлення до інших; глибинне, емпатійне розуміння педагогом дитини. «Бути в стані емпатії» означає сприймати внутрішній світ іншого таким, яким він уявляє його собі сам, тобто зі збереженням емоційних і семантичних відтінків (відчувати радість або біль іншої людини, як та відчуває їх сама, і сприймати їхні причини, як вона їх сприймає); «допомога», що означає в педагогічному процесі безоцінювальне сприйняття іншої людини, яка розуміє щире ставлення до неї як до людини, що

має безумовну цінність, незалежну від її соціального статусу, поведінки або вчинків. Таке сприйняття внутрішнього світу іншої людини позитивно впливає на безпеку в стосунках, а захищеність позбавляє від психологічних захистів, що створюють бар'єри в спілкуванні та взаєморозумінні. Важливим складником фасилітативних умінь є визначення глибини особистісних змін, що підвищує продуктивність саморозвитку учасників навчально-виховного процесу.

Розвиток умінь фасилітації педагога насамперед пов'язаний з його творчим самовдосконаленням. Так, М.Бердяєв пояснює взаємозв'язок між волею й творчою природою людини: людина творить себе як особистість і у творчості виражає себе. «Людина є створіння, яке переборює себе й переборює світ, і в цьому її гідність. Але цей процес і є творчість. Таємниця творчості є таємниця подолання цієї дійсності, детермінованість світу, замкнутість її кола» [17].

Враховуючи вищезазначене, можна стверджувати, що свобода й творчість є провідними характеристиками фасилітативної взаємодії, тому що фасилітативні уміння – це не комунікація й не обмін інформацією, це взаємодія суб'єктів, яка породжує їхню спільність, нову цілісність «ми» сукупного суб'єкта. Це зв'язок, у якому педагог у дитині бачить принципово рівного собі, вільного у виборі цінностей, унікальну людину, з якою він прагне поділитися своїми цінностями. Це вільний акт співтворчості.

Важливими якостями фасилітативних умінь є доброта, співпереживання, відкритість, прийняття іншого. Звідси можна зробити висновок, що доброта характеру педагога буде утримувати його від будь-якого негативного вчинку і спонукатиме до допомоги.

Уміння фасилітації педагога у професійній діяльності з позицій діяльнісного підходу можна розглядати як полідіяльнісну, в структурі якої виділяються такі компоненти: інформаційний, дослідницький, інтелектуальний, креативний, діагностичний, прогностичний, комунікативний, аксіологічний, управлінський, проєктивний.

Інформаційна складова репрезентована вміннями педагога сприймати, збирати та відбирати інформацію, систематизувати, аналізувати, структурувати,

узагальнювати, оцінювати, адаптувати, візуалізувати, вербалізувати, кодувати та декодувати, трансформувати і транслювати тощо.

Дослідницька складова передбачає наявність умінь: знайти та актуалізувати проблему, формулювати цілі, завдання, предмет, об'єкт і гіпотезу; опанувати методи і спланувати процес дослідження; проводити спостереження, експеримент; обробляти результати дослідження, формулювати висновки.

Інтелектуальна складова представлена вміннями систематизації, узагальнення, аналізу, синтезу, класифікації, абстрагування, порівняння, усвідомлення, виокремлення загального й одиничного, цілепокладання, рефлексії.

Креативна складова представлена вміннями: уява, аглютинація, схематизація, типізація, акцентування, гіперболізація, передбачення, реконструювання, модернізування та ін.

Діагностична складова репрезентована вміннями проводити процедури діагностування, обробляти його результати.

Прогностична складова вміщує вміння цілепокладання, передбачення кінцевого результату, інтуїтивне прогнозування процесу, формулювання стратегічних цілей, завдань; виявлення закономірностей, а також пошук резервів, коригування тощо.

Комунікативна складова представлена вміннями здійснювати вибір об'єкта і форм контролю, відбір параметрів, зіставлення результатів із нормами, здатністю до самоорганізації та саморегуляції.

До управлінської складової входить сформованість умінь щодо формулювання цілепокладання, організації управління, мотивування та самовмотивування педагогічної діяльності, прогнозування, інформування, організації діяльності, контролю, корекції та відслідковування результатів діяльності.

Проективна складова подана вміннями цілепокладання, створення умов, планування, проектування, конструювання, моделювання, структурування, технологізації.

Можливість реалізації умінь фасилітації педагога у професійній діяльності повністю залежить від певних професійних та індивідуальних властивостей особистості, а саме: високого рівня емоційної контактності, емпатійності, рефлексивності, готовності до співробітництва, здатності до гуманних стосунків, високого рівня моральної культури, розвитку чуттєвої сфери тощо.

Слід зазначити, що виконати роль фасилітатора може не кожний, оскільки це потребує особливих умінь і навичок: викликати до себе довіру; бути терплячим; налагоджувати ефективну взаємодію між членами групи; діагностувати, заохочувати, коригувати (поведінку) тощо.

Отже, фасилітативні уміння педагога формуються на основі засвоєних знань і навичок практичного досвіду, способів виконання комплексних дій і спрямовані на створення сприятливих умов саморозвитку іншого суб'єкта, що реалізуються у процесі виконання функцій професійної діяльності. Наразі сучасне суспільство потребує професійної компетентності педагогів, адже їхні функції все більше зводяться до фасилітації, тобто до допомоги в саморозвитку і самореалізації, власному вдосконаленні і самовизначенні особистості. Особливого значення набувають фасилітативні уміння педагога у системі інклюзивної освіти.

1.2. Інклюзивна освіта - перший крок до визнання ціннісної значущості і поваги до особистості кожної дитини.

Право дітей із особливими потребами на інтеграцію в суспільство є одним із основних принципів міжнародних стандартів, основою яких є забезпечення доступу до якісної освіти. Освіта є найвагомішою і найбільш проблемною сферою у житті дітей з особливими освітніми потребами. Вона виступає ніби індикатором кола інших проблем, адже, як лакмусовий папірець, виявляє такі проблеми, як: доступність архітектурних споруд, транспортування дітей з особливими освітніми потребами, їхня комунікаційна обмеженість, матеріальне забезпечення, працевлаштування у майбутньому. Освіта дітей з особливими освітніми потребами має передбачати включення їх у загальну діяльність разом з іншими дітьми, починаючи вже з дошкільного віку.

Стратегічна мета цього процесу – формування нової філософії суспільства, державної політики щодо дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Інклюзія – це процес реального включення дітей з особливими освітніми потребами в активне суспільне життя і однаковою мірою необхідна для всіх членів суспільства.

Діти з особливими освітніми потребами — поняття, яке широко охоплює всіх учнів, чії освітні потреби виходять за межі загальноприйнятої норми. Воно стосується дітей з особливостями психофізичного розвитку, обдарованих дітей та дітей із соціально-вразливих груп (наприклад, вихованців дитячих будинків).

В основних законах України про освіту зустрічаються такі терміни: «діти, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку» та «особи, які мають вади у фізичному чи розумовому розвитку і не можуть навчатися в масових навчальних закладах».

Інклюзивна освіта має бути гнучкою, індивідуалізованою системою навчання дітей із особливостями психофізичного розвитку в умовах масової загальноосвітньої школи за місцем проживання. Навчання відбувається за індивідуальними навчальними планами та забезпечується медико-соціальним та психолого-педагогічним супроводом. Інклюзивна освіта передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку.

Мета інклюзивної освіти - розбудова людського суспільства, що дозволяє кожному, незалежно від віку й статі, етнічної належності, здібностей, наявності або відсутності особливостей у розвитку, брати участь у житті суспільства й робити свій внесок в його розвиток. У такому суспільстві особливості кожного поважають й цінують.

Слід відзначити, що саме в межах Саламанської декларації вперше інклюзивну освіту визначено як реформаційні освітні зміни на підтримку особливостей й відмінностей кожного. Метою інклюзивної освіти визнано подолання соціальної сегрегації, проявами якої є визнання відмінностей статі, раси, культури, соціального класу, національності, релігійних уподобань, індивідуальних можливостей і здібностей. Проте, такий підхід було звужено до

розуміння інклюзивної освіти як процесу задоволення освітніх запитів осіб з особливими потребами (особливостями розумового і фізичного розвитку) у загальноосвітніх навчально-виховних закладах разом із звичайними дітьми в межах єдиної вікової групи.

Концепція інклюзивної освіти відображає одну із головних демократичних ідей — *усі діти* є цінними й активними членами суспільства. Навчання в інклюзивних навчальних закладах є корисним, як для дітей з особливими освітніми потребами, так і для дітей з типовим рівнем розвитку, членів родин та суспільства в цілому.

Доцільність інклюзивної освіти обґрунтовується кількома важливими чинниками:

обґрунтування освітнього характеру: вимоги до інклюзивних навчальних закладів стосовно спільного навчання усіх дітей означають, що школи повинні розробити такі адаптовані методи навчання, які відповідають індивідуальним відмінностям учнів і, таким чином, приносять користь усім дітям;

обґрунтування соціального характеру: інклюзивні навчальні заклади можуть змінити ставлення до існуючих відмінностей через спільне навчання всіх дітей, створюючи таким чином основу для справедливого та недискримінаційного суспільства, яке заохочує людей жити разом у злагоді;

економічне обґрунтування: ймовірно, дешевше створювати й утримувати загальноосвітні та дошкільні навчальні заклади, в яких навчаються та виховуються всі діти разом, аніж створювати складну систему різних типів закладів, що спеціалізуються в галузі освіти конкретних груп дітей.

У зв'язку зі змінами в освіті змінюється і вимоги до навчальних закладів. Зокрема, з'явилося таке поняття як «інклюзивний заклад».

У посібнику «Інклюзивна школа: особливості організації та управління» подано визначення: «інклюзивний заклад» – це заклад освіти, який забезпечує інклюзивну модель освіти як систему освітніх послуг, зокрема: адаптує навчальні програми та плани, фізичне середовище, методи та форми навчання; використовує існуючі в громаді ресурси; залучає батьків; співпрацює з

фахівцями для надання послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей; створює позитивний мікроклімат у шкільному середовищі [].

У процесі інклюзивного навчання враховуються перспективи майбутнього розвитку, актуальність засвоєння певної форми соціальної поведінки, індивідуальні уподобання і наміри дітей з особливими освітніми потребами.

Інклюзивне навчання – це система освітніх послуг, що базується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, яка передбачає навчання в умовах загальноосвітнього закладу. З метою забезпечення рівного доступу до якісної освіти інклюзивні освітні заклади повинні адаптувати навчальні програми та плани, методи та форми навчання, використання існуючих ресурсів, партнерство з громадою до індивідуальних потреб дітей з особливими освітніми потребами. Інклюзивна освіта – це процес, у якому школа намагається відповідати на потреби всіх учнів, вносячи необхідні зміни до навчальної програми та ресурсів, щоби забезпечити рівність можливостей.

Заклад інклюзивного навчання – загальноосвітній навчальний заклад, в якому створені спеціальні умови для отримання освіти особами, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку, спільно з особами, які не мають таких обмежень.

Основними завданнями інклюзивного навчання є:

- здобуття дітьми з особливими освітніми потребами освіти відповідного рівня у середовищі здорових однолітків відповідно до Державного стандарту загальної середньої освіти;
- забезпечення різнобічного розвитку дітей, реалізація їх здібностей;
- створення освітньо-реабілітаційного середовища для задоволення освітніх потреб учнів з особливостями психофізичного розвитку;
- створення позитивного мікроклімату у загальноосвітньому навчальному закладі з інклюзивним навчанням, формування активного міжособистісного спілкування дітей з особливими освітніми потребами з іншими учнями;

- забезпечення диференційованого психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами;
- надання консультативної допомоги сім'ям, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, залучення батьків до розроблення індивідуальних планів та програм навчання.

Організація інклюзивного навчання вимагає пристосування до потреб дитини з особливими потребами не тільки приміщення, відповідно облаштованого робочого місця для занять, а й програмно-методичного забезпечення, надання додаткових послуг такій дитині, організації індивідуального підходу до неї.

Школа з інклюзивною формою навчання – це заклад освіти, відкритий для всіх дітей, незалежно від їхніх фізичних, соціальних чи інших особливостей. Тому вона повинна мати безбар'єрне навчальне середовище, адаптовані навчальні програми та плани, розроблені та опрацьовані методи та форми навчання. Особливістю такого навчального закладу повинно бути залучення батьків до співпраці з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей.

Як свідчать дослідження, в інклюзивних класах наголос робиться в першу чергу на розвиток сильних якостей і талантів дітей, а не на їхніх фізичних або розумових проблемах. Взаємодія з іншими дітьми сприяє когнітивному, фізичному, мовному, соціальному та емоційному розвитку дітей з особливими освітніми потребами. При цьому діти з типовим рівнем розвитку демонструють відповідні моделі поведінки дітям з особливими освітніми потребами і мотивують їх до цілеспрямованого використання нових знань і вмінь.

В інклюзивних класах взаємодія між учнями з особливими освітніми потребами та дітьми з типовим рівнем розвитку сприяє налагодженню між ними дружніх стосунків, завдяки чому діти вчаться природно сприймати і толерантно ставитися до людських відмінностей, стають більш чуйними, готовими до допомоги.

Принципи інклюзивної школи

Інклюзивна школа — навчальний заклад, який забезпечує інклюзивне навчання як систему освітніх послуг, зокрема:

- адаптує навчальні програми та плани, навколишнє середовище, методи та форми навчання для дітей з особливими освітніми потребами;
- співпрацює з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей;
- створює позитивний клімат у шкільному середовищі.

Хоча інклюзивні школи забезпечують сприятливі умови для досягнення рівних можливостей і повної участі дітей з особливими освітніми потребами у житті навчального закладу та громади, для їх ефективної діяльності необхідні спільні зусилля не лише вчителів і персоналу школи, а й батьків, членів родин, однолітків.

Основні принципи інклюзивної школи:

- усі діти мають навчатися разом у всіх випадках, коли це виявляється можливим, не зважаючи на певні труднощі чи відмінності, що існують між ними;
- школи мають визнавати і враховувати різноманітні потреби своїх учнів шляхом узгодження різних видів і темпів навчання;
- забезпечення якісної освіти для всіх дітей шляхом розроблення відповідних навчальних планів, застосування організаційних заходів, розроблення стратегії викладання, використання ресурсів і партнерських зв'язків зі своїми громадами;
- діти з особливими освітніми потребами за потреби мають отримувати додаткову допомогу, яка може знадобитися їм для забезпечення успішності процесу навчання;
- вони є найефективнішим засобом, який гарантує солідарність, співучасть, взаємоповагу, розуміння між дітьми з особливими потребами та їхніми ровесниками.

Учителі інклюзивних класів краще розуміють індивідуальні відмінності й особливості дітей, ефективніше співпрацюють із батьками та іншими

фахівцями (спеціалістами з лікувальної фізкультури, психологами, логопедами, соціальними педагогами іншими).

Інклюзивні підходи у навчанні й вихованні також корисні для родин дітей з особливими освітніми потребами. Адже батьки цих дітей отримують підтримку з боку інших батьків, краще розуміють у чому розвиток їхніх дітей є типовим й у чому атиповим, а також беруть активнішу участь у процесі навчання й виховання дитини.

Інклюзивне навчання базується на принципах, основними з яких можна визначити такі:

- усі діти мають навчатися разом у всіх випадках, коли це виявляється можливим, не зважаючи на певні труднощі чи відмінності, що існують між ними;

- школи мають визнавати і враховувати різноманітні потреби своїх учнів шляхом узгодження різних видів і темпів навчання;

- забезпечення якісної освіти для всіх дітей шляхом розроблення відповідних навчальних планів, застосування організаційних заходів, розроблення стратегії викладання, використання ресурсів і партнерських зв'язків зі своїми громадами;

- діти з особливими освітніми потребами за потреби мають отримувати додаткову допомогу, яка може знадобитися їм для забезпечення успішності процесу навчання;

Інклюзивне навчання базується на застосуванні ***особистісно зорієнтованих методів навчання*** з урахуванням індивідуальних особливостей. У цьому контексті постає необхідність розробки особистісно орієнтованих індивідуальних планів і програм, методичних рекомендацій щодо належної організації інклюзивного навчання і комплексної реабілітації, критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у межах освітньої інклюзії, забезпечення навчальних закладів необхідною матеріально-дидактичною базою, що дозволяє здійснювати інклюзивне навчання.

Інклюзивне навчання має свої цінності і переваги.

Цінності:

- рівний доступ до навчання в загальноосвітніх закладах та здобуття якісної освіти кожною дитиною;
- визнання спроможності до навчання кожної дитини та, відповідно, необхідність створення суспільством належних для цього умов;
- забезпечення права дітей розвиватися в родинному оточенні та мати доступ до всіх ресурсів місцевої громади;
- залучення батьків до навчально-виховного процесу дітей як рівноправних партнерів і перших учителів своїх дітей;
- навчальні програми, в основі яких лежить особистісно орієнтований, індивідуальний підхід і які сприяють розвиткові навичок навчатися упродовж усього життя та повноцінній участі у житті громади, суспільства;
- визнання факту, що інклюзивна освіта потребує додаткових ресурсів, необхідних для забезпечення особливих освітніх потреб дитини;
- використання результатів сучасних досліджень і практики під час реалізації інклюзивної моделі освіти;
- командний підхід у навчанні та вихованні дітей, що передбачає залучення педагогів, батьків і спеціалістів.

Переваги для дітей з особливими освітніми потребами:

- завдяки цілеспрямованому спілкуванню з однолітками поліпшується когнітивний, моторний, мовний, соціальний та емоційний розвиток дітей;
- ровесники відіграють роль моделей для дітей з особливими освітніми потребами;
- оволодіння новими вміннями та навичками відбувається функціонально;
- навчання проводиться з орієнтацією на сильні якості, здібності та інтереси дітей;
- у дітей є можливості для налагодження дружніх стосунків зі здоровими однолітками й участі у громадському житті.

Переваги для дітей без особливих потреб:

- діти вчаться природно сприймати і толерантно ставитися до людських відмінностей;
- діти вчаться налагоджувати й підтримувати дружні стосунки з людьми, які відрізняються від них;
- діти вчаться співробітництву;
- діти вчаться поводитися нестандартним чином, бути винахідливими, а також співчувати іншим.

Переваги для родин:

- батьки отримують інформацію про типовий і атиповий розвиток дітей;
- родини одержують підтримку з боку інших батьків;
- батьки беруть активну участь у визначенні навчальних цілей і завдань для дітей;
- усі батьки стають частиною шкільної спільноти.

Переваги для вчителів та інших фахівців:

- учителі інклюзивних класів краще розуміють індивідуальні особливості дітей;
- оволодівають різноманітними педагогічними методиками, що допомагає їм ефективно сприяти розвитку дітей з урахуванням їхньої індивідуальності;
- спеціалісти (медики, педагоги спеціального профілю, інші фахівці) навчаються працювати в команді.

Отже, інклюзія - це:

- філософія, ставлення і практика, підкріплена політикою;
- інтеграція дітей із різним рівнем здібностей в усі сфери шкільного життя;
- доступні класи й школи;
- надання підтримки учням, аби вони могли навчатися якомога успішніше, долучатися до всіх сфер шкільного життя та робити свій внесок у нього;

- надання необхідної допомоги всім учням з особливими освітніми потребами, їхнім одноліткам та вчителям для досягнення успіху;
- створення та реалізація програм навчання на основі науково-обґрунтованих методів для задоволення різноманітних навчальних потреб учнів;
- значуща участь дитини в різних видах навчальної діяльності на уроці, до яких вона долучається разом із однолітками на своєму індивідуальному рівні;
- формування вмінь і навичок для навчання впродовж усього життя;
- застосування різних методів і підходів для забезпечення навчальних потреб дітей;
- координація послуг і співпраця фахівців.

Водночас, інклюзія - це не:

- єдиний підхід до кожної дитини, яку інтегрують у навчальне середовище;
- місце або навчальний заклад;
- ізоляція в умовах звичайного класу;
- підхід, орієнтований винятково на учнів з особливими потребами;
- дії, характер яких визначається передусім сумою фінансування;
- просто можливість «дихати одним і тим самим повітрям» (ПетМіранда (PatMiranda));
- реалізація «спеціальної програми» для одного учня в класі.

Отже, можна зробити висновок, що інклюзивна освіта - перший крок до визнання ціннісної значущості і поваги до особистості кожної дитини, прийняття її індивідуальності й неповторності, забезпечення її подальшого повноцінного та гідного життя в суспільстві.

Продовження за посиланням:

https://drive.google.com/file/d/1f_JJdeiRSVAytU8-J7JTWqIkWiURgabs/view?usp=sharing